

роні. В середньому палеоліті (неандертальська стадія) виробляються деякі риси, притаманні сучасним расам. У верхньому палеоліті й неоліті вироблення *європеоїдних* типів (переважно в Криму), для східної частини (район сучасного Красноярська) — перевага *монголоїдного* антропологічного типу.

II.

ТРИПІЛЬСЬКИЙ ЕТНОС

Давня трипільська цивілізація на теренах України існувала з кінця VI до початку III тисячоліть до н. ч. Відкрита вона в Україні чеським археологом Вікентієм Хвойкою в 1893 р. Пам'ятки трипільської археологічної культури розміщені між Дністром і Середнім Подунав'ям аж до сучасної території Румунії (там вона має наукову назву Культура Кукутені від назви поселення).

Однак, найбільший масив трипільців сформувався на теренах України, де вже досліджено близько 3 тисяч поселень та 200 поховань *мідного віку*. Населення трипільської доби ще довго користувалось у побуті кам'яними сокирами, оскільки мідь була м'якою і дорогою. Будівлі трипільців були розміром від 60 до 200-300 кв. м, часто двоповерхові (перший поверх для господарських потреб — зберігання припасів, утримання тварин, тощо, а другий — для людського житла). Найбільші протоміста трипільців виявлено в межиріччях Південного Буга й Дніпра: Таллянки (450 га), Майданецьке (250 га). Всього розкопано близько 30 великих протоміст, які мали потужні укріплення, сотні двоповерхових житлово-господарських комплексів, прибудованих один до одного, утворювали суцільну стіну. Кількість мешканців найбільших міст досягала 10 — 15 тисяч, а разом з околицями близько 16 — 20 тисяч. Трипільські хати і будинки були обмазані глиною і розписані червоно-чорними узорами, від чого все поселення мало дивовижно мальовничий вигляд.

Трипільці мали розвинуте ремісництво: тут працювали майстерні з обробки каменю, кременю, виготовлення посуду, тканин.

І хоча колесо трипільцям ще не було відоме, однак, існував транспорт у вигляді великих дерев'яних саней, які використовувались як взимку, так і влітку. Кераміка виготовлялася без гончарного круга, а виналювалася в двоярусних горнах, розписувалася білою, червоною та чорною фарбами, які їй досі залишилися традиційними для людності України, пройшовши через тисячоліття (пор. червоно-чорні вишивки на білому полотні). Найбільша гончарна майстерня виявлена в с. Жванці Хмельницької обл. Тут було 8 двоярусних горнів, оточених валом і ровом. Вірогідно це був гончарний центр, де виготовляли вироби на експорт. Існували також осередки металургії. Сировину завозили з Балкан, Трансільванії, Анатолії, Кавказу. Це свідчить про широкі міжнародні стосунки трипільців і розвинуту торгівлю.

Ткацтво трипільців можна дослідити завдяки залишкам напівспалених чи обгорілих шматків полотна, відбитків тканин на глині, а також числених знахідок глиняних підвісок до ткацьких верстатів, що дало змогу реконструювати трипільській ткацький верстат. Нитки пряли рослинні чи вовняні з допомогою дерев'яного веретена з глиняним прислицем. Кістяні й срібні веретена з'явилися значно пізніше — уже в скіфів. Припускають, що в ткацьких виробках переважали ромбовидні узорні — символіка родючості поля (пізніше розвинуті в українській плахті).

На думку багатьох вчених, трипільці започаткували більшість сільських поселень у місцях, де вони існують і досі. Вони ж і культивували наші українські землі, вирождж кількох тисячоліть займаючись не просто землеробством, але й відвоюючи в природі все ширші ділянки землі й підготовляючи їх до засіву (вирубання лісу, спалювання, переорювання тощо). Саме в мідному віці відбувся перехід від мотичного до орного хліборобства. На поселеннях трипільців знаходять сотні серпів, відшліфованих працею до дзеркального блиску. Хлібу надавали священного значення. Це увійшло в ментальність місцевого населення і, безперечно, успадковане слов'янами від попередніх поколінь. Посіви трипільців були чистими, без бур'янів. За залишками зерна, які часто знаходять археологи можна встановити, що сіяли пшеницю (одно — і двозернянку), ячмінь, овес, просо, горох. Про хлібну магію трипільців довідуємося за знайденим святилищем аграрного культу, де представлені скульптурки багатьох Богинь,

чи жриць хлібного ритуалу. Зерно або борошно додавали до глини ритуальних горщиків, для обмазки жител і храмів.

Цікавою сторінкою трипільської етнічної культури є їхня *міфологія і релігія*. Знання про будову Всесвіту добре відображені в трипільській кераміці, де глечики розписані в три яруси (земля, повітря, небо) з відповідними трьом стихія символами (коріння дерев, потоки дощу, сонце, місяць). На трипільських кубках відтворений увесь хліборобський цикл: іде дощ, падає в землю зерно, проростає колос, виростає до неба, відривається від землі. Уже склалося уявлення про чотири сторони світу (кола з рівнобічними хрестами), поняття про безкінечний плин часу (трипільська хвиля, «меандр»), наявність центру світобудови, навколо якої обертається орнаментальний всесвіт. Вірогідно, уже існував календар, про що свідчать зображення місяця в різних фазах, а також відкриття археологами трипільської обсерваторії поблизу с. Казаровичі на Дніпрі, яке датують V тис. до н. ч.

В релігії трипільців чільне місце належить Богині Праматері, статуетки якої характерні для всього європейського населення того часу. Зріла жінка в позі «родючості» зі складеними на животі руками. Ромб з чотирма крапками (символ родючості), чи змія, що обвиває спіраллю живіт або груди Богині, — типовий малюнок на цих скульптурах. В глину цих скульптур обов'язково додавали зерно. Часто Богиня сидить на такому ж глиняному кріслі у вигляді бика — можливо символ епохи Тільця. На поселенні Майданецькому знайдена скульптура матері з дитиною, яку вона тримає біля грудей. Чоловічі скульптури з кием (жезлом) в руках. Зображення тварин також знаходять дуже часто: ведмідь, який тримає миску для жертв (вірогідно, культова статуя), бик, корова, півля, баран. Малюнок собаки в динамічній, піби летючій позі, поруч з колоссям чи деревом, свідчить про його функції охоронця ще з трипільської доби (вірогідно, він є прообразом Смаргла, Перенлута, які розвинулись у малоазійському і слов'янському мистецтві пізніше).

Культові споруди трипільців — це громадські храми, які мали два вітари з багатством різноманітних зоо- та антропоморфних скульптур та розписного посуду, дрібні глиняні фігурки (кульки, конуси, кубки тощо), які, вірогідно, використовувались для магичних ворожінь. Такий храм розкрито біля с. Конівка. Кожна хата, окрім цього, мала свій домашній вівтар у формі рівнобічного хреста чи кола, прикрашеного спіральним орнаментом.

В III тис. до н. ч. в трипільському мистецтві спостерігається значне збільшення стилів і символів, що поступово призводить до формування локальних різновидів Трипільської культури. Таким чином через втрату однорідності втрачається цілісність Трипільської культури. На думку археологів, вона розпалась на Софіївську, Усатівську, Бринзеньську і Городецьку археологічні культури. Це, звичайно ж, не означає, що вона зникла безслідно, але розчинилася в черговій хвилі етногенетичних процесів, залишивши основу для розвитку арійської цивілізації в Україні та й у світі.

Ряд вчених ще в XIX ст. (Єгор Классен, Олександр Чертков та ін.) висловлювали гіпотези, що давні племена, відомі під назвою пелазгів, тотожні нашим трипільцям, а академік Олексій Соболевський вважав пелазгів предками кіммерійців. Вікентій Хвойка, першовідкривач Трипільської культури, був переконаний, що трипільці — це «найдревніші слов'яни».

Антропологи констатують, що саме на рубежі III — II тис. до н. ч. в Центральній і Східній Європі відбулося формування сучасних європейських рас. А на межах Європи й Азії відзначають змішування європейців з монголами. Антропологічного матеріалу з трипільської доби обмаль через переважання поховального обряду спалення, однак рідкісні знахідки трипільських черепів, що можливо, є залишками людей, загинувших на полюванні, чи в лісі, й не похованих (с. Хален'є, Ігрен'є поблизу Дніпропетровська) свідчать про їх подібність до мешканців Малої Азії й Середземномор'я. Палеоантропологічні дослідження останніх років підтверджують версію про середземноморський тип трипільців, що в III тис. до н. ч. заселяли Подністров'я і Західну Україну: вузьколиці люди з тонкими кістками черепа, схожі на мешканців Балканського півострова і Східного Середземномор'я, в той час, як населення епохи бронзи степової зони II тис. до н. ч. тяжіло до масивного креманийопського типу.

*Трипільець:
реконструкція за черепом
з Надпоріжжя.*